

УДК 338.64

Галузеві аспекти розвитку національної економіки в контексті активізації міжнародного бізнесу

Стройко Т.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та економіки
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Зубрицька І.М.

магістр
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення галузевих напрямків розвитку на вітчизняному ринку. Визначені пріоритетні галузі економіки та напрями активізації їх діяльності у вітчизняній економіці. На основі досліджень виділено лідерів з експорту та імпорту товарів в Україні. Окреслено вирішення проблем у провідних галузях економіки України та надано характеристику кожній галузі, що зайняла лідерські позиції.

Ключові слова: промисловість, міжнародний бізнес, експорт, імпорт, галузі національної економіки.

Stroiko T.V., Zubrytska I.M. ОТРАСЛЕВЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ АКТИВИЗАЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕСА

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению отраслевых направлений развития на отечественном рынке. Определены приоритетные отрасли экономики и направления активизации их деятельности в отечественной экономике. На основе исследований выделены лидеры по экспорту и импорту товаров в Украину. Определены решения проблем в ведущих отраслях экономики Украины и охарактеризованы каждой отрасли заняла лидерские позиции.

Ключевые слова: промышленность, международный бизнес, экспорт, импорт, отрасли национальной экономики.

Stroiko T.V., Zubrytska I.M. ASPECTS OF DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIC INDUSTRIES IN THE CONTEXT OF ACTIVATION OF INTERNATIONAL BUSINESS

The article deals with theoretical approaches to the definition of branch directions of development in the domestic market. The identified priority sectors of the economy and the directions of activating their activities in the domestic economy. On the basis of research, export-import and export leaders in Ukraine have been identified. The decision of problems in the leading branches of economy of Ukraine is outlined and the characteristic of each branch which has taken leadership positions is given.

Keywords: industry, international business, export, import, branches of the national economy.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації різко прискорюються процеси лібералізації національних економік і світового ринку, торгівлі, інформатизації і з'являється «нова» економіка. Це призводить до появи нових і трансформації раніше сформованих господарюючих суб'єктів, основною сферою діяльності яких стає міжнародний бізнес. Ефективність їх діяльності багато в чому визначається їх організаційними структурами і стратегіями, реалізованими на внутрішніх (національних) і світових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем та перспектив, практичним аспектам впливу зовнішнього та внутрішнього середовища розвитку в галузевій структурі України та за її межами присвячені роботи вітчизняних вчених, а

саме: В.А. Галанова, Л.Г. Чернюк, А.П. Гречан, М.І. Дідківський, Д.В. Клиновий, О.П. Гребельник, О.О. Романовський та інших. Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в сфері галузевого планування та регулювання залишаються невирішеними проблеми формування ефективних механізмів здійснення планування та регулювання розвитку галузевої структури, взаємозв'язок і взаємозалежність між організаційною побудовою бізнес структур та їх конкурентоспроможністю в умовах глобалізованого світу.

Постановка завдання. В процесі дослідження необхідно обґрунтувати галузеві аспекти розвитку національної економіки в контексті активізації міжнародного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна класифікація галузей еко-

номіки є складовою частиною єдиної системи класифікації і кодування техніко-економічної і статистичної інформації, яка використовується суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин, а також органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі управління господарською діяльністю.

При визначенні пріоритетних галузей економіки слід звернутися до частини другої, статті 2 Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [1] в якій, було визначено перелік пріоритетних галузей економіки України. Пріоритетними галузями економіки є галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць.

Пріоритетними є такі галузі економіки як:

- агропромисловий комплекс за напрямами – виробництво, зберігання харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування, а також виробництво біопалива, з орієнтацією на імпортозаміщення;

- житлово-комунальний комплекс за напрямами: створення об'єктів поводження з відходами (побутовими, промисловими та відходами, які утворилися в результаті добування та перероблення корисних копалин і виробництва електричної та теплової енергії); будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері тепlopостачання, централізованого водопостачання та водовідведення;

- машинобудівний комплекс за напрямами – виробництво нових та імпортозаміщуючих видів комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, машин і устаткування, електричного устаткування, автотранспортних та інших транспортних засобів;

- транспортна інфраструктура за напрямами – будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері транспортної інфраструктури;

- курортно-рекреаційна сфера і туризм за напрямами – будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури;

- переробна промисловість за напрямом – імпортозаміщуюче металургійне виробництво [1].

Агропромисловий комплекс України є складовою національного господарства

та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. На сьогодні суттєво порушена адміністративно-організаційна структура агропромислового комплексу. Відтак найважливішим завданням державної аграрної політики є трансформація та оптимізація з урахуванням сучасних ринкових умов та світових тенденцій.

Головним завданням, що стоїть перед галузями АПК, є зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей комплексу для одержання високих економічних показників і вихід на світовий ринок.

Другою пріоритетною галуззю економіки є житлово-комунальний комплекс. Серед проблем функціонування житлово-комунального комплексу можна виділити наступні:

- неефективна система управління суб'єктами державного сектору економіки;

- низька частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, питомі витрати енергоресурсів більш ніж у 2,5 рази вище, ніж у країнах Європи;

- збільшення кількості аварій за останні 10 років (майже у 5 разів);

- збитковість роботи підприємств житлово-комунальної сфери.

Основна причина вищезазначених проблем у житлово-комунальному комплексі – відставання у впровадженні ринкових відносин та оновленні основних фондів і технологій, монополізація послуг державними і комунальними підприємствами.

Основними тенденціями та проблемами розвитку третьої пріоритетної галузі – машинобудівного комплексу є:

- незахищеність внутрішнього ринку (щорічне зростання імпорту в Україну не лише нових автомобілів, але й транспортних засобів, які були у використанні, регулярне проведення комунальними підприємствами тендерних закупівель б/в тролейбусів (віком понад 30 років) та трамвайних вагонів;

- неконкурентоспроможність вітчизняної сільгосптехніки у порівнянні із закордонними аналогами;

- відсутність ефективних механізмів державної підтримки галузі машинобудування.

Транспортна інфраструктура – четверта провідна галузь економіки України. Рівень транспортного обслуговування економіки і населення України на сьогоднішній день поступається досягнутому у розвинених країнах світу.

Курортно-рекреаційна сфера і туризм – п'ята пріоритетна галузь економіки. Україна має потужний потенціал для розвитку туристичної індустрії на базі ефективного використання наявних рекреаційних ресурсів. Як свідчать дані Державної служби статистики, курортні та рекреаційні території України складають близько 9,1 млн. гектарів (15% території), на державному обліку перебуває понад 130 тис. історико-культурних пам'яток. В Україні станом на 2016 рік налічується 45 національних природних парків загальною площею більше 10000 км² (1,8% території), які розташовані у 12 з 24 областей та 21 національних заповідників [2, с. 26].

У курортно-рекреаційній сфері та туризмі спостерігається: обмеженість різноманіття пропозиції санаторно-курортних послуг; переважання внутрішнього туризму над в'їзним; незначні темпи модернізації транспортної інфраструктури; відсутність достатньої кількості готелів та якості послуг [3, с. 69].

Завдяки іноземним та вітчизняним інвестиціям, які є стимулом розвитку галузі, курортно-рекреаційна та туристична галузь, яка найбільш розвинена в приморських, гірських, прирічкових районах, зростатиме як сектор обслуговування в структурі зайнятості населення та внутрішнього валового продукту країни.

Останньою пріоритетною галуззю є переробна промисловість. Недостатня розвиненість внутрішнього ринку металопрокату та висока частка експорту продукції формує серйозні ризики залежності національної металургії від зовнішньої кон'юнктури.

Серед напрямів вирішення проблем у вищезазначених провідних галузях економіки України можна визначити наступні:

1) забезпечення зниження витрат на виробництво і переробку аграрної продукції, надання кредитів та гарантій для експорту продукції; оцінювання якості продукції за міжнародними стандартами; залучення прямих іноземних інвестицій; державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі; подолання корупції на митниці та в державних органах сертифікації; зростання експорту переробленої агропродовольчої продукції до ЄС і третіх країн,

поліпшення торговельного балансу, набуття конкурентних переваг порівняно з іншими експортерами до ЄС;

2) забезпечення сталого розвитку для задоволення потреб населення і господарського комплексу в житлово-комунальних послугах відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів; удосконалення ринкових інститутів з надання житлово-комунальних послуг, які повинні забезпечувати підприємницьку активність у цій галузі; перегляд бюджетного фінансування житлово – комунального господарства, особливо в частині відшкодування пільг та субсидій на житлово-комунальні послуги населенню за рахунок державного бюджету; удосконалення житлово-комунальне законодавство;

3) досягнення збалансованості експорту та імпорту продукції машинобудування, розвиток наукоємних та високотехнологічних виробництв (призведе до зниження матеріалоемності продукції); підтримання конкурентоспроможності продукції на світовому ринку; забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва;

4) здійснення модернізації транспортної інфраструктури, впровадження завдань «Транспортної стратегії України на період до 2020 року», розвиток транзитного потенціалу України, інтеграція вітчизняного транспорту у європейську транспортну систему; підвищення рівня безпеки та забезпечення стійкого розвитку транспортної системи; технологічна модернізація і оновлення основних засобів; розвиток мережі міжнародних транспортних коридорів; забезпечення посилення безпеки, росту ефективності та конкурентоздатності транспортної галузі України; поліпшення експлуатаційного стану автодоріг та штучних споруд, будівництво нових автомагістралей та ін.;

5) вироблення системного підходу до планування, реалізації та моніторингу програм та стратегій розвитку туристично-рекреаційного комплексу; усунення протиріч чинного законодавства щодо оподаткування туристичних послуг, порядку використання територій курортного, природоохоронного призначення; правове регулювання пільгового кредитування діяльності малого та середнього бізнесу в галузі туризму та рекреації; сприяння формуванню та просуванню конкурентоспроможного туристичного продукту; уникнення детінізації функціонування галузі; ініціювання створення професійних спілок та асоціацій по видам туристично-рекреаційних закладів;

б) створення умов для збільшення промислового виробництва підприємствами переробної промисловості, забезпечити узагальнення, систематизацію та спрощення нормативно-правової бази, що регулює торговельну діяльність, розширення мережі стаціонарних торговельних об'єктів, адаптованих до європейських та світових стандартів.

Вважаємо, що перелік пріоритетних галузей слід доповнити. Це, зокрема, легка промисловість, передусім виробництво шкіри, хутра, текстилю, виробів із них і взуття. Ця галузь важлива для економіки країни через значну ємність внутрішнього ринку одягу і взуття, більш високі порівняно з переробною промисловістю в цілому показники результативності та ефективності [4, с. 82].

Лідерами по експорту товарів в Україні за 2016 рік займають такі види, як недорогоцінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання та мінеральні продукти (табл. 1).

Перше та друге місце зайняли недорогоцінні метали та вироби з них – 8338,86 млн. дол. США та продукти рослинного походження – 8093,69 млн. дол. США. Різниця між ними становить лише 2 млн. дол. США. Дані третього місця – жири та олії тваринного або рослинного походження – 3962,98 млн. дол. США та четвертого місця – машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 3637,95 млн. дол. США значно поступаються першим двом. Їх різниця становить приблизно 5 млн. дол. США. П'яте місце посідає мінеральні продукти з показником 2728,77 млн. дол. США. В таблиці 2 наведені види галузей, які допомогли зайняти лідерські позиції.

Вагому частку для позитивних та лідерських показників у групі недорогоцінних металів та виробів з них відіграв такий товар, як чорні метали – 7247,25 млн. дол. США, що у відсотковому показнику становить 86,91%. Всі інші види даної групи, не мають

ніякого значення. У групі продукти рослинного походження, левову частку займають зернові культури – 6073,92 млн. дол. США (75%) та насіння і плоди олійних рослин – 1534,99 млн. дол. США (18,97%). Третє місце жири та олії тваринного або рослинного походження – 3962,98 млн. дол. США. Четверте місце зайняли машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 3637,95 млн. дол. США, завдяки саме двом видам товарів, електричні машини – 2076,69 млн. дол. США (57,08 %) та реактори ядерні, котли, машини – 1561,26 млн. дол. США (42,91%). І останнє місце посідає група мінеральних продуктів – 2728,77 млн. дол. США, завдяки руді, шлаку і золи – 1954,65 млн. дол. США (71,63%).

Топ-5 лідерів з імпорту товарів в Україні за 2016 рік займають мінеральні продукти, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них та готові харчові продукти (табл. 3)

Порівнюючи лідерів по експорту та імпорту товарів, то бачимо, що різниця між імпортом складає 1-2 млн. дол. США. Перше місце посідають мінеральні продукти – 8495,02 млн. дол. США, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, займають друге місце з показником – 7889,37 млн. дол. США, третє місце – продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5619,51 млн. дол. США, четверте місце у полімерних матеріалів, пластмаси та виробів з них – 2866,88 млн. дол. США, останнє місце дістається готовим харчовим продуктам – 1734,01 млн. дол. США. В таблиці 4 наведені види галузей, які допомогли зайняти лідерські позиції.

Значну частку для лідерських показників у групі мінеральних продуктів відіграли товари, як палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 7851,5 млн. дол. США, що у відсотковому показнику становить 92,42%. Всі інші види даної групи, не мають ніякого значення. У групі машини, обладнання та механізми, електро-

Таблиця 1

Лідери по експорту товарів в Україні за 2016 рік (млн. дол. США) [5]

Місце	Найменування товарів	2016
1	Недорогоцінні метали та вироби з них	8338,86
2	Продукти рослинного походження	8093,69
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	3962,98
4	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	3637,95
5	Мінеральні продукти	2728,77

Таблиця 2

Лідери експортних галузей в Україні за 2016 рік (млн. дол. США) [5]

Місце	Види	2016
1	Недорогоцінні метали та вироби з них	
	чорні метали	7247,25
	вироби з чорних металів	689,79
	мідь і вироби з неї	74,68
	нікель і вироби з нього	6,29
	алюміній і вироби з нього	92,69
	свинець і вироби з нього	29,32
	цинк і вироби з нього	0,02
	олово і вироби з нього	0,02
	інші недорогоцінні метали	77,89
	інструменти, ножові вироби	17,91
інші вироби з недорогоцінних металів	103,59	
2	Продукти рослинного походження	
	живі дерева та інші рослини	3,71
	їстівні плоди та горіхи	148,22
	кава, чай	14,09
	зернові культури	6073,91
	продукція борошномельно-круп'яної промисловості	138,67
	насіння і плоди олійних рослин	1534,99
	шелак природний	0,44
рослинні матеріали для виготовлення	27,01	
3	Жири та олії тваринного або рослинного походження	
4	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	
	реактори ядерні, котли, машини	1561,26
	електричні машини	2076,69
5	Мінеральні продукти	
	сіль; сірка; землі та каміння	327,66
	руди, шлак і зола	1954,65
	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	446,46

Таблиця 3

Лідери по імпорту товарів в Україні за 2016 рік (млн. дол. США) [5]

Місце	Найменування товарів	2016
1	Мінеральні продукти	8495,02
2	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	7889,37
3	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5619,51
4	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	2866,88
5	Готові харчові продукти	1734,01

технічне обладнання, реактори ядерні, котли, машини – 4686,14 млн. дол. США (59,39 %) та електричні машини – 3203,22 млн. дол. США (40,6%).

Третє місце продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, де фармацевтична продукція займає лівову частку – 1606,96 млн. дол. США (28,59%), а різноманітна хімічна продукція – 1091,83 млн. дол. США (19,43%).

Четверте місце зайняли полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 2866,88 млн. дол. США, де вагому частку займає пластмаса та полімерні матеріали – 2201,12 млн. дол. США (76,78 %). І останнє місце посідає група готових харчових продуктів – 1734,01 млн. дол. США, де тютюн і промислові заміники тютюну становлять 430,22 млн. дол. США (24,81%), різні харчові продукти – 328,39 млн. дол. США (18,94%)

Лідери імпортованих галузей в Україні за 2016 рік (млн. дол. США) [5]

Місце	Види	2016	
1	Мінеральні продукти		
	сіль; сірка; землі та каміння	195205,4	
	руди, шлак і зола	448,32	
	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	7851,5	
2	Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання		
	реактори ядерні, котли, машини	4686,14	
	електричні машини	3203,23	
3	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості		
	продукти неорганічної хімії	305,71	
	органічні хімічні сполуки	544,49	
	фармацевтична продукція	1606,96	
	Добрива	822,79	
	екстракти дубильні	315,23	
	ефірні олії	522,33	
	мило, поверхнево-активні органічні речовини	276,66	
	білкові речовини	95,61	
	порох і вибухові речовини	10,15	
	фотографічні або кінематографічні товари	27,75	
	різноманітна хімічна продукція	1091,83	
	4	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	
		пластмаси, полімерні матеріали	2201,12
каучук, гума		665,76	
5	Готові харчові продукти		
	продукти з м'яса, риби	61,75	
	цукор і кондитерські вироби з цукру	56,19	
	какао та продукти з нього	217,08	
	готові продукти із зерна	88,41	
	продукти переробки овочів	110,81	
	різні харчові продукти	328,39	
	алкогольні і безалкогольні напої та оцет	289,5	
	залишки і відходи харчової промисловості	151,65	
	тютюн і промислові замітники тютюну	430,22	

та алкогольні і безалкогольні напої та оцет – 289,53 млн. дол. США (16,7%).

Хімічна промисловість знаходиться у всіх сферах народного господарства. Машинобудування потребує пластичних матеріалів, лаків, фарб; сільське господарство – мінеральних добрив, препаратів для боротьби з шкідниками рослин, кормових добавок (тваринництво); транспорт – моторного палива, мастильних матеріалів, синтетичного каучуку. Хімічна і нафтохімічна промисловість стає джерелом сировини для виробництва товарів широкого споживання, особливо хімічних волокон і пластмас. Сучасне літакобудування, реактивна техніка, радіолокація, космічна техніка, ракетобудування немислимі без викорис-

тання синтетичних матеріалів і нових видів синтетичного пального.

На стратегію розвитку виробництва і підприємств хімічної промисловості впливають багато чинників, обумовлених специфікою виробничих процесів. Найголовніші з них наступні: водний чинник, споживчий чинник, сировинний чинник, паливно-енергетичний чинник, транспортний чинник, трудовий чинник та екологічний чинник.

Стратегічною метою розвитку галузі в довгостроковій перспективі є – забезпечення потреби ринку конкурентоздатної продукції, вимог оборонної, економічної і екологічної безпеки на основі створення і впровадження ресурсозберігаючих технологій, здатних утримувати позиції на внутрішньому і зовніш-

ньому ринках в умовах відкритої економіки. З цих позицій основним цільовим завданням концепції є формування конкурентоздатної матеріально-технічної бази хімічної індустрії.

Визначені основні напрями структурної перебудови галузі, її найважливіші цілі і пріоритети. До них в першу чергу слід віднести наступні:

- стимулювання інноваційної і інвестиційної активності;
- здійснення митно-тарифної політики з метою захисту вітчизняного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- проведення інвестиційних перетворень для ефективного управління хімічним комплексом України;
- вдосконалення українського законодавства з метою створення сприятливих умов для розвитку хімічного сектора національної економіки.

Розвиток харчової промисловості значною мірою залежить від сільського господарства: від нього залежні не тільки обсяги виробництва готових продовольчих товарів, а й їх якість, асортимент та загальна цінова динаміка на продовольчому ринку країни. З найважливіших завдань у створенні й розвитку сировинної бази харчової промисловості є підвищення якості сировини й продукції сільського господарства. Для формування стратегічного потенціалу харчової промисловості України необхідно реалізувати такі стратегічні пріоритети розвитку, як :

- вдосконалення нормативної і законодавчої бази, що регулює виробництво, зберігання, транспортування, якість та безпеку продовольчої сировини й харчових продуктів;
- створення і вдосконалення нормативної бази продуктів спеціального призначення, особливо дитячого харчування та лікувально-профілактичного й дієтичного харчування;
- розробка українського законодавства про регулювання біотехнологічних продуктів.

Висновки. Більшість країн світу імпортує саме ті товари які вона не може виготовляти чи видобувати самій або ті, що при виготовленні будуть обходитись значно дорожче, ніж тим країнам, що виготовляють цю традиційну продукцію. Якщо проаналізувати стан української економіки, то значну частку ввезених товарів становлять саме ті, які легко можна виробляти безпосередньо в країні, за якості й ціни, зіставних з іноземними аналогами, але які й досі закупаємо в країн зі значно дорожчими, ніж наші, трудовими ресурсами й нижчим рівнем безробіття.

У регіонах України необхідно реалізувати програмні заходи щодо імпортозаміщення, орієнтовані на місцеві потреби; систематизувати інформацію щодо зарубіжного і внутрішнього імпорту; провести маркетинг попиту на регіональну промислову продукцію. Слід спрямувати роботу регіональних центрів інвестицій та розвитку і ради інвесторів на формування інвестиційного потенціалу політики імпортозаміщення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Потенціал національної промисловості [Електронний ресурс] : цілі та механізми ефективного розвитку / за ред. Ю. В. Кіндзерського. – Київ : Ін-т екон. та прогноз., 2009. – 928 с.
2. Крив'язюк І.В., Волинчук Ю.В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І.В. Крив'язюк, Ю.В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки № 10(160) – 2014 – С. 56–62.
3. Александров В. В. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку : монографія / В. В. Александров, О. О. Вишневіська, І. І. Волкова, Ю. П. Грицак, О. Г. Павлова, А. Ю. Парфінченко, А. С. Перепелицята ін.; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 268 с.
4. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06. 09. 2012 № 5205-VI (Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення»).
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>